

Доц. д-р Румен Брусарски*

ДАНЪЧНО ОБЛАГАНЕ НА ТРУДОВИЯ ДОХОД В БЪЛГАРИЯ (1990 – 2008 г.)

Направен е анализ на структурата от пределни данъчни норми. Изследвани са “етажността” на личния подоходен данък, динамиката и обхвата на необлагаемия минимум (т. нар. нулев данъчен етаж) и последния данъчен етаж, който (обикновено) се свързва с най-високата (максималната) пределна данъчна норма. На този фон е проследена еволюцията на пределните данъчни норми върху пет избрани равнища на трудов доход, дефинирани като пропорция към средната работна заплата в страната. Анализирани са поведението на средните данъчни норми върху петте избрани равнища на доход за периода 1990 – 2008 г. Направени са някои изводи за влиянието на съответните промени (в средните и пределните данъчни норми) върху предлагането на труд в стопанството. Разгледани са флукуациите в локалната прогресивност на данъка върху трудовия доход във времето.

JEL: H23

Личният подоходен данък е основен инструмент на фиска и мощен лост за социално-икономическо регулиране в страните от развития свят. Поради това “кралицата на данъците”¹ (традиционно) е обект на специален интерес както в теоретичен, така и в чисто практически план.

Тази статия е посветена на еволюцията на данъчното облагане на трудовия доход² в България за периода 1990 – 2008 г. Под “трудова доход” за целите на изследването разбираме “доход от трудови правоотношения” по смисъла на българското данъчно законодателство.

Личният подоходен данък е въведен у нас в началото на ХХ век със Закона за данъка върху общия доход, приет на 30 юни 1920 г.³ След смяната на режима през 1944 г. данъчното облагане на личните доходи в Народна Република България се регламентира с нов Закон за данък върху общия доход, обнародван в ДВ, бр. 132 от 1950 г. В условията на планова икономика и обществена собственост върху средствата за производство обаче “данъците не са това, което са”! Реален смисъл и съдържание българската данъчна система (в т.ч. личният подоходен данък) придобива след промените от 1989 г., отприщили процеса на преход към пазарно стопанство. Това обяснява началото на изследвания период – 1990 г. Краят също не е избран случайно. През 2008 г. България прави революционна промяна в данъчното облагане на личния доход – заменя класическия прогресивен личен подоходен данък с пропорционален (известен повече като плосък данък).

* УНСС, катедра “Финанси”, brussarski@yahoo.com

¹ Определението е на финансовия министър на Пруссия Йоханес Попиц (1884 – 1945 г.) от 1926 г.

² Основен компонент на личния доход в съвременното стопанство.

³ Отменен е през 1925 г.

В рамките на изследвания период сериозни изменения във формирането на данъчната основа (база) няма. Поради това нашето внимание се концентрира (изключително) върху “архитектурата” на данъчните норми (ставки) и прогресивността на данъка върху трудовия доход в българското стопанство.

Пределни данъчни норми (ставки)

Пределната данъчна норма (ставка) измерва дела (квотата) на данъка в последната единица от съответната данъчна основа (база):

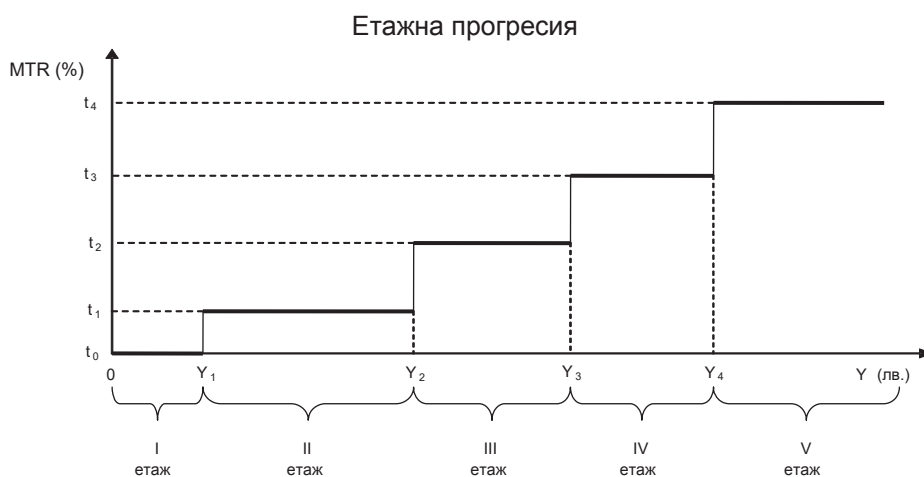
$$MTR = \frac{\Delta T}{\Delta B} * 100, \text{ където:}$$

MTR е пределната данъчна норма (%);
 ΔT – изменението в данъка (данъчното задължение);
 ΔB – изменението в данъчната основа (база).

В рамките на изследвания период от 1.01.1990 г. до 31.12.2007 г. за данъчно облагане на трудовия доход в България се използва т.нар. *етажна (или сложна) прогресия*. Данъчната основа (база) се разделя на определен брой *данъчни етажи* и към дохода във всеки данъчен етаж се прилага различна пределна данъчна норма (ставка). Така се формира “архитектурата” на *нормативно регламентираната структура от пределни данъчни норми*.

На Фиг. 1 е демонстрирана една хипотетична структура от пределни данъчни норми – 5 данъчни етажа (от 0 до Y_1 лв., от /над/ Y_1 до Y_2 лв., от /над/ Y_2 до Y_3 лв. и т.н.) и свързаните с тях 5 пределни данъчни норми (t_0 , t_1 и т.н. до t_4).

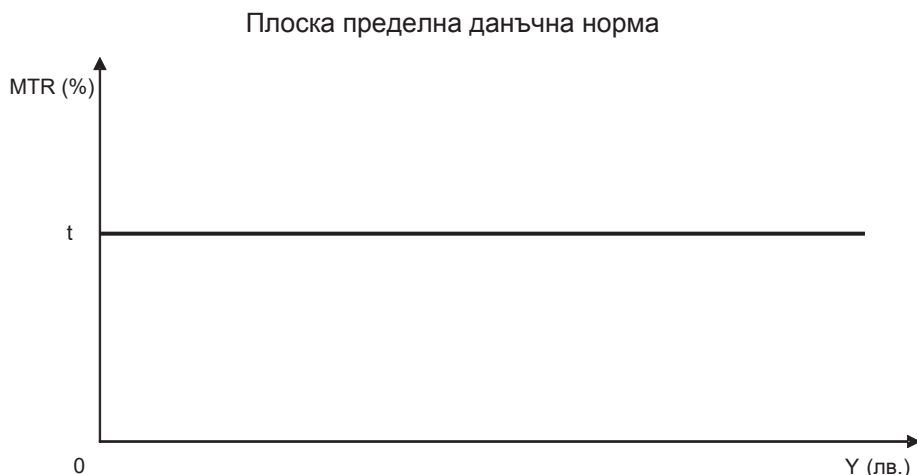
Фигура 1

Данъчно облагане на трудовия доход в България (1990 – 2008 г.)

От 1.01.2008 г. до момента личните доходи в България (в т.ч. от труд) се облагат с една-единствена (плоска) пределна данъчна норма (вж. фиг. 2).

Фигура 2

През 1990 г. и първото тримесечие на 1991 г. за облагане на трудовите доходи се използва структура от 4 данъчни етажа и 4 (различни) пределни данъчни норми (вж. табл. 1), регламентирана в чл. 4, ал. 1 от Закона за данъка върху общия доход.⁴

Таблица 1

Данъчни етажи и пределни данъчни норми (в сила от 01.01.1990 г.)

Месечен доход	Данък
До 140.00 лв.	Необлагаеми
От 140.01 до 200.00 лв.	По 0.03 лв. на всеки 0.10 лв. за горницата над 140 лв.
От 200.01 до 400 лв.	18 лв. + 13.5% за горницата над 200 лв.
Над 400 лв.	45 лв. + 14% за горницата над 400 лв.

Впоследствие броят на данъчните етажи започва да *нараства* стремително (вж. табл. 2). От 1.04.1991 г. до края на февруари 1992 г. той е 8 (т.е. двойно по-голям), а през периода 1.03.1992 г. - февруари 1993 г. – 7. Смятано от 1.03.1993 г. е в сила таблица с 10 данъчни етажа – *абсолютен максимум* за изследвания период. По-нататък следва (ясно изразено) *намаляване* на броя на данъчните етажи в структурата от пределни данъчни норми. От 1.01.1994 г. те са 9, а от 1.02.1997 г. – 8.

⁴ Обн. ДВ, бр. 132 от 1950 г.

Таблица 2

Брой на етажите на данъка върху трудовия доход в България (1990 – 2008 г.)

1990 г.	1992 г.	1994 г.	1996 г.	1998 г.	2000 г.	2002 г.	2004 г.	2006 г.	2008 г.
4	8 7	10 9	9	5	5	5	5	4	1

През декември 1997 г. е приет Закон за облагане доходите на физическите лица,⁵ който заменя стария Закон за данък върху общия доход от 1950 г. Новият закон въвежда (смятано от 1.01.1998 г.) структура от 5 данъчни етажа (вж. табл. 2. и 3).

Таблица 3

Данъчни етажи и пределни данъчни норми (в сила от 1.01.1998 г.)

Месечен доход (лв.)	Данък
До 60 000	Необлагаеми
От 60 001 до 80 000	20% за горницата над 60 000 лв.
От 80 001 до 320 000	4000 лв. + 26% за горницата над 80 000 лв.
От 320 001 до 1 280 000	66 400 лв. + 32% за горницата над 320 000 лв.
Над 1 280 000	373 600 лв. + 40% за горницата над 1 280 000 лв.

Пететажната структура от пределни данъчни норми се запазва до 31.12.2005 г. (т.е. цели 8 години). От 1.01.2006 г. данъчните етажи намаляват на 4 броя. През ноември 2006 г. е приет нов Закон за данъците върху доходите на физическите лица⁶ (в сила от 1.01.2007 г.), който продължава традицията на своя предшественик и съхранява четирите данъчни етажа още 1 година (до 31.12.2007 г.) – вж. табл. 4 (последната многоетажна данъчна структура в рамките на изследвания период).

Таблица 4

Данъчни етажи и пределни данъчни норми в сила от 1.01.2007 г. до 31.12.2007 г.

Месечен доход (лв.)	Данък
До 200	Необлагаеми
От 200 до 250	20% за горницата над 200 лв.
От 250 до 600	10 лв. + 22% за горницата над 250 лв.
Над 600	87 лв. + 24% за горницата над 600 лв.

На 1.01.2008 г. в България е въведен т.нар. *плосък подоходен данък* (една-единствена пределна данъчна норма в размер на 10%). С други думи, многоетажната структура от пределни данъчни норми (от 4 данъчни етажа за

⁵ Обн. ДВ, бр. 118 от 10 декември 1997 г.

⁶ Обн. ДВ, бр. 95 от 24 ноември 2006 г.

1990 – 1991 г., през /цели/ 10 данъчни етажа за 1993 – 1994 г., до /отново/ 4 данъчни етажа за 2006 – 2007 г.) е заменена с *едноетажна*.

Ключов елемент на нормативно регламентираната структура от пределни данъчни норми е първият данъчен етаж, който (обикновено) се свързва с пределна данъчна норма 0% – т.нар. *необлагаем минимум*. Както в теоретичен, така и в чисто практически аспект необлагаемият минимум се детерминира от онова равнище на доход в стопанството, което е минимално необходимо за жизненото оцеляване на индивида.

В икономическата теория се приема, “че за равнище на доход, по-ниско от сумата за съществуване, пределната полезност (на дохода – б.а., Р. Б.) клони към безкрайност.”⁷ Следователно “получателят само на доход за съществуване има данъчен капацитет (възможности да плаща данък – б.а., Р. Б.), равен на нула; и всяко посегателство върху неговия доход ще му коства живота.”⁸ Иначе казано, необлагаемият минимум е своеобразна “кота нула” на данъчния капацитет на индивида. Това е най-популярното схващане за необлагаемия минимум и принципната му логика обикновено не се поставя под съмнение. Нещо повече, то е част от концептуалния фундамент на съвременната данъчна политика.

Поради високите темпове на инфлация в българското стопанство (особено през 90-те години на миналия век) *номиналният* необлагаем минимум се колебае в много широки граници. От 140 лв. месечно за 1990 – 1991 г. той достига рекордните 75 000 лв. месечно през 1999 г., за да падне на 80 лв. за 2000 г. (след деноминацията на българския лев).⁹ През новото хилядолетие номиналният необлагаем минимум върви бавно нагоре (100 лв. месечно от 1.01.2001 г., 110 лв. от 1.01.2002 г., 120 лв. от 1.01.2004 г., 130 лв. от 1.01.2005 г., 180 лв. от 1.01.2006 г., 200 лв. от 1.01.2007 г.) и *отпада* от 1.01.2008 г.

Динамиката на номиналния необлагаем минимум естествено не дава ясна представа за значимостта на този важен компонент в структурата от пределни данъчни норми за изследвания период. Поради това на табл. 6. е представен необлагаемият минимум като дял от средната работна заплата в българското стопанство за периода 1990 – 2008 г.¹⁰

Таблица 5

Средна работна заплата в България, 1990 – 2008 г. (лв.)*

1990 г.	1992 г.	1994 г.	1996 г.	1998 г.	2000 г.	2002 г.	2004 г.	2006 г.	2008 г.
378	2047	4960	13 269	183 250	225	258	292	360	545

*От 2000 г. в деноминирани лева (BGN) – от 1.07.1999 г. 1000 BGL = 1 BGN.

Източник. По данни на НСИ.

⁷ Fagan, 1938, p. 459.

⁸ Пак там, с. 460.

⁹ От 1.07.1999 г. 1000 BGL = 1 BGN.

¹⁰ Динамиката на средната работна заплата за страната е показана на табл. 5.

През първите няколко години от изследвания период необлагаемият минимум се движи около 36 – 37% (т.е. малко над 1/3) от средната работна заплата за страната. За 1996 г. този дял пада с близо 10 процентни пункта до 26.38% (или малко повече от 1/4 от средната работна заплата). След кризата от 1996 – 1997 г. делът на необлагаемия минимум в средната работна заплата плавно започва да нараства и след кратко колебание (2004 – 2005 г.) достига цели 50% (т.е. 1/2) през 2006 г. От 1.01.2008 г. той е 0 лв. и съответно 0% от средната работна заплата за страната.

Очевидно за периода 1990 – 2008 г. делът на необлагаемия минимум в средната работна заплата показва доста сериозно непостоянство – от малко над 1/3 в началото, през почти 1/4, до 1/2 и 0 в края на периода.

Таблица 6

Необлагаемият минимум като дял от средната работна заплата в България, 1990 – 2008 г. (%)

1990 г.	1992 г.	1994 г.	1996 г.	1998 г.	2000 г.	2002 г.	2004 г.	2006 г.	2008 г.
37.04	36.64	37.30	26.38	32.74	35.56	42.64	41.10	50.00	0.00

Друг (подходящ) “репер” за изследване на динамиката на необлагаемия минимум е нормативно регламентираната *минимална работна заплата* за страната (вж. табл. 7). През по-голямата част от периода тя се променя (увеличава) по няколко пъти в рамките на една година - например през 12-те месеца на 1990 г. (за различни периоди) тя е била съответно: 140, 165, 191 и 210 лв. (вж. табл. 7). За целите на последващия анализ при всички такива години изчисляваме *средна претеглена* месечна минимална работна заплата за страната. Да вземем например 1992 г., когато през първото полугодие минималната заплата е 620 лв., а през второто – 850 лв. Следователно средната претеглена величина е 735 лв. (= 620 * 0.5 + 850 * 0.5) (вж. колона 2 на табл. 7). По този начин са изчислени и останалите средни претеглени величини на минималната работна заплата (числата в скоби на табл. 7). От 2002 г. минималната работна заплата не се променя в рамките на годината и няма нужда от осредняване.

Таблица 7

Месечна минимална работна заплата в България, 1990 – 2008 г.* (лв.)**

1990 г.	1992 г.	1994 г.	1996 г.	1998 г.	2000 г.	2002 г.	2004 г.	2006 г.	2008 г.
140	620	1 565	2 760	48 700	67	100	120	160	220
165	850	1 814	3 040	50 940	75				
191		2 134	4 000	53 500	79				
210			5 500						
(162.75)	(735)	(1771.75)	(3825)	(51 233.33)	(75.33)				

*Числата в скоби са средни претеглени величини.

** От 2000 г. в деноминирани лева (BGN) – от 1.07.1999 г. 1 000 BGL = 1 BGN.

На този фон на табл. 8. е представен необлагаемият минимум като дял от минималната работна заплата за периода 1990 – 2008 г.

Таблица 8

Необлагаемият минимум като дял от минималната работна заплата в България, 1990 – 2008 г. (%)

1990 г.	1992 г.	1994 г.	1996 г.	1998 г.	2000 г.	2002 г.	2004 г.	2006 г.	2008 г.
86.02	102.04	104.42	91.50	117.11	106.20	110.00	100.00	112.50	0.00

В самото начало на 1990 г. необлагаемият минимум е точно равен на минималната работна заплата за страната – 140 лв. (вж. табл. 1 и 7). След това обаче тя е повишавана 3 пъти в рамките на същата година и средно за годината част от нея попада под ударите на подоходното данъчно облагане. За периода 1992 – 2006 г. необлагаемият минимум е по-висок или поне равен на минималната работна заплата за страната. Изключение прави единствено кризисната 1996 г., когато той “покрива” само 91.50% от нея (вж. табл. 8). От 1.01.2008 г. необлагаемият минимум в България е 0 лв. и естествено всеки лев от минималната работна заплата се облага с данък върху личните доходи.

Освен “под” (необлагаем минимум) нормативно регламентираната структура от пределни данъчни норми има и своя “таван” в лицето на *последния (най-висок) данъчен етаж*. Докато необлагаемият минимум фактически има само горна граница (формално долната е 0 лв.), то последният данъчен етаж има само долна граница (формално горната е $+\infty$) – вж. фиг. 1 (последният V данъчен етаж включва дохода от /над/ Y_4 лв. до $+\infty$). Именно тази долна граница закономерно е обект на специално внимание при изследването на етажната структура от пределни данъчни норми – къде върху скалата на дохода започва последния данъчен етаж, който обикновено се свързва с най-високата (максимална) пределна данъчна норма?

Както може да се очаква, за периода 1990 – 2008 г. *номиналният* старт (начало) на последния данъчен етаж варира в много широк диапазон. През 1990 г. най-високият (IV) данъчен етаж включва дохода от труд над 400 лв. месечно. През следващата година долната граница на последния данъчен етаж скача 50 пъти и става 20 000 лв.¹¹ Основно (но не само) под натиска на инфлацията началото на последния данъчен етаж продължава да се извисява в номинално изражение и достига своя “апогей” през 1999 г. – 1 300 000 лв. месечно. След деноминацията на лева от 1.07.1999 г. долната граница на най-високия етаж е установена на 1400 лв. през 2000 г. Новият век носи решително поетапно понижаване на номиналния старт на последния данъчен етаж – 1000 лв. (2002 г.) и 600 лв. (за 2003 – 2007 г.). Както беше отбелязано, от 1.01.2008 г. данъчната структура е едноетажна.

¹¹ Прецизно погледнато, това е *горната граница на предпоследния данъчен етаж* – с последната (и най-висока) пределна данъчна норма през 1991 г. се облага доходът над 20 000 лв. За опростяване на изложението се абстрахираме от тази незначителна подробност и поставяме знак за равенство между “горна граница на предпоследния данъчен етаж” и “долна граница на последния данъчен етаж”.

Върху дохода, който попада в последния данъчен етаж, “тежи” най-високата пределна данъчна норма. В рамките на изследвания период изключение от това правило наблюдаваме единствено при данъчната структура от 1990 г. – трудовите доходи над 400 лв. (попадащи в последния IV данъчен етаж) се облагат с пределна данъчна норма 14% (вж. табл. 1) Тя обаче не е най-високата норма в законово регламентираната данъчна структура. С най-високата пределна данъчна норма се облага доходът във II данъчен етаж (от 140.01 до 200.00 лв.) – “по 0.03 лв. на всеки 0.10 лв. за горницата над 140 лв.” (вж. табл. 1). Това на практика е данъчна норма 30% при данъчна единица 0.10 лв.¹²

В началото на 90-те години на миналия век (непосредствено след промените от 10.11.1989 г.) преобладаващата част от трудовите доходи в българското стопанство попадат в обхвата именно на този данъчен етаж (между 140 и 200 лв.) и се облагат с най-високата пределна данъчна норма (30%). Работните заплати от 200 до 400 лв. са относително малко, а над 400 лв. – по-скоро изключение. Следователно данъчната структура от 1990 г. много прилича на *плоския подоходен данък*, който се прилага сега в повечето страни от Централна и Източна Европа (без България и Грузия) – комбинация от необлагаем минимум и една-единствена положителна пределна данъчна норма за дохода над съответния необлагаем минимум (т.е. *двуетажна структура*). В нашия случай (през 1990 г. и първото тримесечие на 1991 г.) имаме необлагаем минимум в размер на 140 лв. и положителна пределна данъчна норма 30% за дохода над 140 лв. Последните два данъчни етажа (III с пределна данъчна норма 13.5% и IV с пределна данъчна норма 14%) нямат особено значение за данъчното облагане на трудовия доход (вж. табл. 1.)

От 1.01.1991 г. максималната пределна данъчна норма е 40% и вече засяга трудовия доход, който попада в пределите на последния (най-висок) данъчен етаж. През 1993 г. идва ново повишение с цели 12 процентни пункта, в резултат от което максималната пределна данъчна норма става 52% (най-високото равнище за периода 1990 – 2008 г.). След това максималната пределна данъчна норма тръгва надолу, както следва:

- 50% (1994 – 1997 г.);
- 40% (1997 – 2000 г.);
- 38% (2001 г.);
- 29% (2002 – 2004 г.);
- 24% (2005 – 2007 г.).

От 01.01.2008 г. максималната (и единствена) пределна данъчна норма е 10%. В рамките на 15 години (от 1993 до 2008 г.) най-високата пределна

¹² Алинея 2 на чл. 4 от Закона за данък върху общия доход (Обн. ДВ, бр. 132 от 1950 г.; посл. изм. ДВ, бр. 10 от 1990 г.) гласи: “За месечен доход от 140 лв. до 200 лв. данъкът се изчислява само за пълни 0.10 лв.”

данъчна норма на личния подоходен данък в българското стопанство *намалява повече от 5 пъти!*

За проследяване на реалните изменения в началото на най-високия данъчен етаж изчисляваме *съотношението “долна граница на последния данъчен етаж/средна работна заплата в страната”* (табл. 9).

Таблица 9

Съотношение на долната граница на последния данъчен етаж към средната работна заплата в България (1990 – 2008 г.)

1990 г.	1992 г.	1994 г.	1996 г.	1998 г.	2000 г.	2002 г.	2004 г.	2006 г.	2008 г.
1.06	9.77	60.48	18.09	6.98	6.22	3.88	2.05	1.67	0.00

През 1990 г. последният данъчен етаж стартира почти от нивото на средната работна заплата за страната (вж. табл. 9.) – долната граница на най-високия данъчен етаж е 400 лв. (вж. табл. 1), а средната заплата – 378 лв. (вж. табл. 5.). По принцип това е едно много ниско ниво на долна граница на последния данъчен етаж – всички доходи, които са малко по-големи от средната работна заплата попадат в пределите на този данъчен етаж. В конкретния случай обаче близостта на средната работна заплата до началото на най-високия данъчен етаж не е от съществено значение, защото, както отбелязахме, пределната данъчна норма върху дохода в последния данъчен етаж (14%) е повече от два пъти по-ниска от максималната пределна норма в данъчната структура (30%).

След 1990 г. съотношението “долна граница на последния данъчен етаж/средна работна заплата” нараства, т.е. стартът на най-високия данъчен етаж (свързан с максималната пределна данъчна норма) се *отдалечава* от равнището на средната работна заплата в страната. През 1994 г. дистанцията е около 60 средни месечни работни заплати – при средна работна заплата 4960 лв. (вж. табл. 5) последният данъчен етаж започва от 300 000 лв. нагоре.

През следващите 10 – 12 години трендът се обръща – налице е непрекъснато ясно изразено *сближаване* между началото на най-високия данъчен етаж и средната работна заплата. За 2006 г. съотношението е само 1.67 (вж. табл. 9), т.е. началото на последния данъчен етаж е на малко повече от половин средна работна заплата “разстояние” от равнището на тази в страната. Всичко това обаче, както беше посочено, е съпроводено с драстично намаляване на максималните пределни данъчни норми (през 1994 г. от всеки лев в последния данъчен етаж се “отхапват” по 50 стотинки данък, а през 2006 г. – само 24 стотинки). От 1.01.2008 г. долната граница на най-високия (и единствен) данъчен етаж е 0 лв., поради което съотношението “долна граница на последния данъчен етаж/средна работна заплата” е равно на 0.

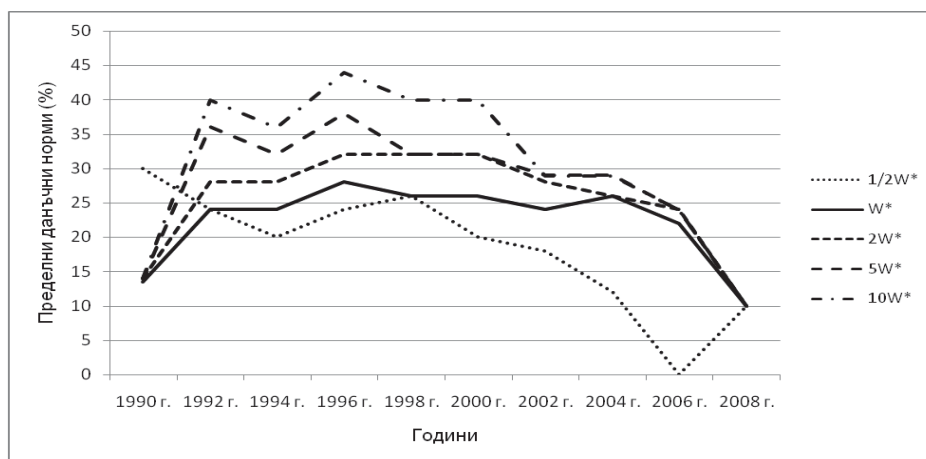
В обобщение на фиг. 3. е проследена еволюцията на пределните данъчни норми върху *5 равнища на доход* в българското стопанство за периода 1990 –

2008 г. Тези равнища са дефинирани като пропорция към средната работна заплата в страната, както следва:

- половината от средната месечна работна заплата ($1/2W^*$) – относително бедни;
- средна работна заплата (W^*) – долен слой на средната класа;
- два пъти средната работна заплата ($2W^*$) – горен слой на средната класа;
- пет пъти средната работна заплата ($5W^*$) – хора с високи доходи;
- десет пъти средната работна заплата ($10W^*$) – богати.

Фигура 3

Пределни данъчни норми в България (1990 – 2008 г.)

В началото на изследвания период (1990 г.) 4 от общо 5-те криви, чертаещи динамиката на пределните данъчни норми, са концентрирани в почти една точка (диапазона 13.5 – 14%). Петата крива, показваща движението на пределната данъчна норма за равнище на доход в размер на половината от средната работна заплата, стартира от 30% (вж. фиг. 3). Следва намаляване на пределната данъчна норма върху най-ниското равнище на доход ($1/2W^*$) и нарастване, съчетано със своеобразна “дивергенция” (раздалечаване) на пределните данъчни норми върху останалите 4 равнища на доход (W^* , $2W^*$, $5W^*$ и $10W^*$). Така през 1992 г. отбелязваме 4 различни нива от пределни данъчни норми – 24% за бедните и долния слой на средната класа, 28% за горния слой на средната класа, 36% за хората с високи доходи и 40% за богатите.

По-нататък пределните данъчни норми на бедните, хората с високи доходи и богатите намаляват, а тези на средната класа остават непроменени. Резултатът е 5 нива от пределни данъчни норми за 1994 г., разположени в

интервала 20 – 36%. През 1996 г. всички пределни данъчни норми нарастват “в пакет”. След това пределните данъчни норми на богатите, хората с висок доход и долния слой на средната класа намаляват, а пределната данъчна норма на бедните нараства. По този начин през 1998 г. регистрираме само 3 нива от пределни данъчни норми – бедните и долния слой на средната класа са изправени пред една и съща пределна данъчна норма (26%), хората с високи доходи и горния слой на средната класа – също (32%).

След 2000 г. се наблюдава ясно изразена тенденция към намаляване и “конвергенция” (сближаване)¹³ на пределните данъчни норми (вж. фиг. 3). През 2000 г. пределната данъчна норма на бедните е 20%, а през 2006 г. – 0%. Аналогично, през 2000 г. богатите срещат пределна данъчна норма 40%, а през 2006 г. – 24%. Другите 3 групи не правят изключение. Освен това през 2000 г. разликата между пределната данъчна норма на богатите и на долния слой от средната класа е 14 процентни пункта. За 2002 г. тази разлика е 5 процентни пункта, за 2004 г. – 3, а за 2006 г. – само 2 процентни пункта.

Накрая някак естествено идва тоталното *изравняване* на пределните данъчни норми от 1.01.2008 г. – 10% за всички данъкоплатци (вж. фиг. 3).

Описаната динамика може да бъде систематизирана така: *от почти плоската норма 13.5 – 14% (ако не броим бедните) за 1990 – 1991 г., през “ветрило” от диференцирани пределни данъчни норми (1991 – 2007 г.), до категорично плоската пределна данъчна норма в размер на 10% (от 2008 г.)*. Това е историята на пределните норми на данъка върху трудовия доход в България за изследвания период.

Средни данъчни норми (ставки)

Средната данъчна норма (ставка) измерва дела (квотата) на данъка в съответната данъчна основа:

$$ATR = \frac{T}{B} * 100, \text{ където:}$$

ATR е средната данъчна норма (%);

T – данъкът (данъчното задължение);

B – данъчната основа (база).

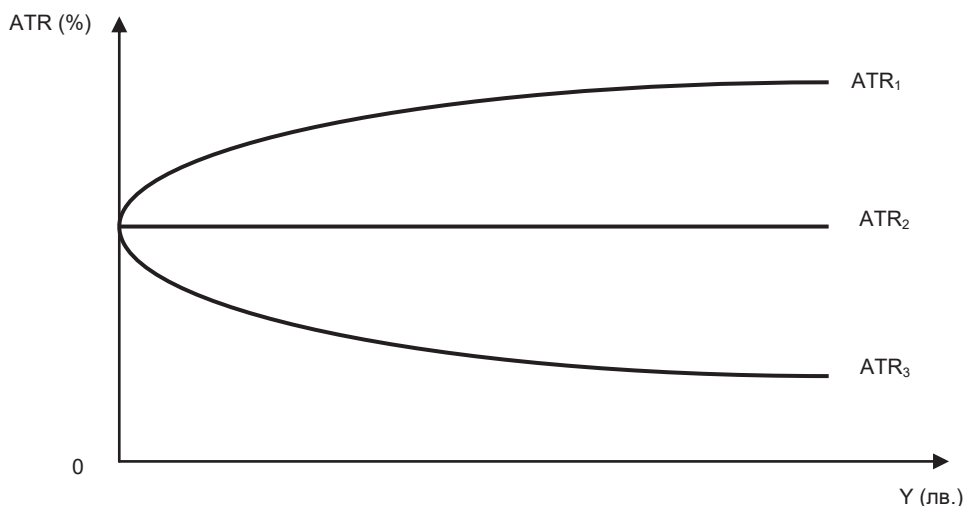
В зависимост от поведението на тази норма данъците биват:

- прогресивни;
- пропорционални;
- регресивни (дегресивни).

¹³ Изключение (до 2006 г.) прави само пределната данъчна норма на бедните, която се отдалечава от останалите, защото намалява по-бързо.

Фигура 4

Средни данъчни норми

Когато с нарастването на данъчната основа (например доход) средната данъчна норма *нараства*, данъчното облагане е *прогресивно* (квотата на данъка в данъчната база се разширява) – ATR_1 на фиг. 4. До 1.01.2008 г. данъкът върху личните доходи в България е прогресивен. Ако обаче тя *не се променя* (т.е. $ATR=MTR=const.$), данъкът е *пропорционален* (данъчното задължение е постоянна част от данъчната основа) – ATR_2 на фиг. 4. Пропорционалното облагане е широко застъпено в българската данъчна практика днес – личен подоходен данък, корпоративен подоходен данък, данък върху недвижимото имущество, данък върху наследствата и т.н.

Накрая, при положение, че с нарастването на данъчната база средната данъчна норма *намалява*, данъчното облагане е *регресивно* (квотата на данъка в данъчната база се свива) – ATR_3 на фиг. 4. Типичен пример за регресивно облагане са вноските за социално и здравно осигуряване (по света и у нас). Данъчната база има нормативно регламентиран таван (т. нар. максимален осигурителен доход), който сега в България е 2000 лв. месечно.¹⁴ С други думи, до този размер пределната данъчна норма е положителна величина, а след това – 0%. В резултат след 2000 лв. средната данъчна норма намалява, което е белег за регресивност на облагането.

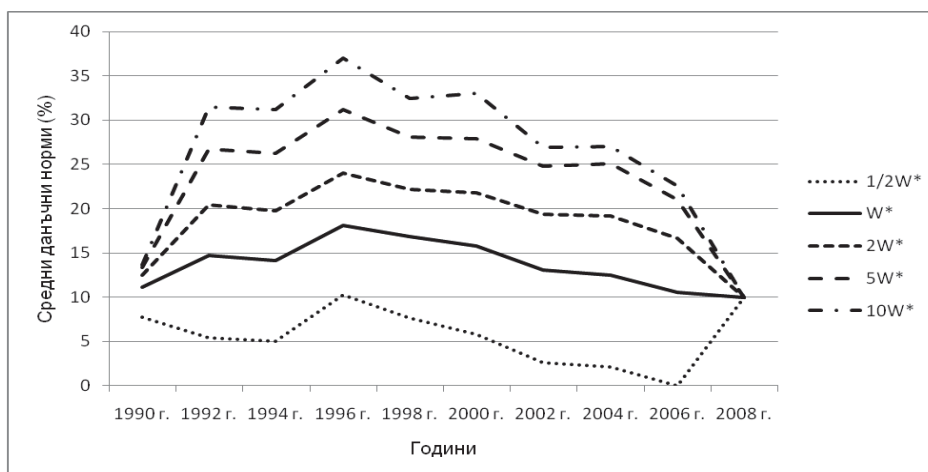
¹⁴ Чл. 8, ал. 1, т. 4 от Закона за бюджета на Държавното обществено осигуряване (Обн. ДВ, бр. 100 от 20.12.2011 г.).

На фиг. 5 е представена динамиката на средните данъчни норми за петте избрани равнища на трудов доход в българското стопанство ($1/2W^*$, W^* , $2W^*$, $5W^*$ и $10W^*$) за изследвания период (1990 – 2008 г.).

От 1990 до 2007 г. с нарастването на облагаемия трудов доход (от $1/2W^*$ на W^* , от W^* на $2W^*$ и т.н. до края) средната данъчна норма нараства, т.е. данъчното облагане е *прогресивно* – колкото по-висока е работната заплата, толкова по-голяма част от нея хората “жертват” под формата на данък (данъчно задължение). През 2008 г. средната данъчна норма е постоянна величина – квотата на данъка в данъчната база е една и съща за всичките 5 равнища на доход (10%). Следователно личният подоходен данък е *пропорционален* - $ATR = MTR = 10\%$ (вж. фиг. 5 и 3).

Фигура 5

Средни данъчни норми в България (1990 – 2008)

През 1990 г. средните данъчни норми за петте равнища на доход са в изключително тесни рамки – диференциалът между нормата на данъчно бреме на бедните (7.78%) и на богатите (13.71%) е по-малко от 6 процентни пункта. Още по-близо една до друга са средните данъчни норми на средната класа, хората с високи доходи и богатите. Например разликата между средната данъчна норма на горния слой на средната класа (12.54%) и на богатите (13.71%) е малко повече от 1 процентен пункт. На практика това е едно *почти пропорционално* данъчно облагане.

Следва слабо намаляване на данъчното бреме на бедните (около 2 процентни пункта) и *осезаемо нарастване* на останалите средни данъчни норми (1992 г.). Най-драматичен е скокът при богатите – данъчното бреме нараства с близо 18 процентни пункта. Сега разликата между средната данъчна норма на

бедните и на богатите е повече от 26 процентни пункта, а тази между горния слой на средната класа и на богатите – над 11 процентни пункта (вж. фиг. 5).

Периодът 1992 – 1994 г. има характеристиките на *“плато”* – достигнатите норми на данъчно бреме се запазват при всички изследвани равнища на трудов доход. Измененията (надолу) са нищожни – около и под половин процентен пункт. Това е своеобразно *“затишие пред буря”*.

През 1996 г. всички средни данъчни норми *нарастват (отново)*. Този път скокът е средно с по 5 процентни пункта. Така нормата на данъчно бреме върху трудовия доход в българското стопанство достига своя *абсолютен максимум* за изследвания период. Данъчната тежест на бедните надхвърля 10% от дохода. Средната класа е изправена пред средна данъчна норма между 18 и 24%. Нормата на данъчно бреме на хората с високи доходи е над 30%, а богатите са принудени да жертват почти 37% от своя доход под формата на данък (вж. фиг. 5).

След 1996 г. всички средни данъчни норми тръгват бавно, но сигурно *надолу*. Нормата на данъчно бреме на бедните намалява непрекъснато и за период от 10 години стига *абсолютния “под”* – 0% (през 2006 г. месечният доход в размер на половин средна работна заплата попада в рамките на необлагаемия минимум и $ATR = MTR = 0\%$). Аналогично е поведението и на средните данъчни норми на средната класа – за периода 1996 – 2006 г. спадът тук е близо 8 процентни пункта (за долния слой от 18.13 на 10.61%, а за горния – от 24.05 на 16.64%). При хората с високи доходи и богатите низходящият тренд на средните данъчни норми за кратко сменя посоката (през периода 2002 – 2004 г. данъчното бреме леко нараства), но след това отново поема надолу (вж. фиг. 5). Така за 10 години (1996 – 2006 г.) данъчната тежест върху заможните българи *“олеква”* съответно с 10.14 и 14.45 процентни пункта (за получателите на високи доходи средната данъчна норма намалява от 31.20 на 21.06%, а за богатите – от 36.98 на 22.53%).

През 2008 г. всички функции, представящи динамиката на средните данъчни норми, се *“срещат”* на едно-единствено равнище върху скалата на фиг. 5 – 10%. Това е резултат от въвеждането на т. нар. плосък (пропорционален) данък в България от 1.01.2008 г. ($ATR = MTR = 10\%$ за всички трудови доходи в стопанството). Данъчното бреме на бедните скача от 0 на 10%, а на останалите пада от съответните (различни) нива през 2006 г. (10.61, 16.64, 21.06 и 22.53%) на 10%.

Десетпроцентната средна данъчна норма е *абсолютен минимум* в рамките на изследвания период за всички с изключение на бедните. При база 1990 г. разликата не е особено съществена (2 – 3 процентни пункта), но в сравнение с 1996 г., когато всички норми отбелязват своите най-високи равнища, сривът в данъчното бреме е впечатляващ – за богатите и хората с високи доходи средната данъчна норма намалява 3 – 4 пъти, а за средната класа – около 2 пъти (вж. фиг. 5). При бедните, получаващи половин средна работна заплата, равносметката е различна. В сравнение с 1990 г. ръстът е

малко повече от 2 процентни пункта, но при база 2004 г. например през 2008 г. средната данъчна норма е почти 5 пъти по-висока. В края на периода данъчното бреме на бедните нараства шоково от 0% за 2006 г. на 10% за 2008 г.

Данъчното облагане на трудовия доход влияе върху избора „труд – свободно време“ и икономическата активност в националното стопанство. Съвременната микроикономика учи, че при дадено (постоянно) равнище на пределната данъчна норма (MTR), нарастването на средната данъчна норма (ATR) стимулира (увеличава) предлагането на труд в стопанството.¹⁵ Това е т. нар. *ефект на дохода* – следданъчният доход намалява, работниците обедняват и ограничават потреблението на всички нормални блага (стоки и услуги), в т.ч. на свободно време (което се смята за нормално благо), респ. предлагането на труд нараства. Естествено, когато при постоянна пределна данъчна норма средната норма спада, предлагането на труд в икономиката намалява – данъкоплатците забогатяват и потребяват повече нормални блага, в т.ч. свободно време, т.е. работят по-малко.

Обратно, при всяко (постоянно) ниво на средната данъчна норма (ATR), нарастването на MTR дестимулира (намалява) предлагането на труд¹⁶ – т. нар. *ефект на субституцията (заместването)*. Цената на свободното време спада и работниците увеличават своето потребление на (поевтинялото) свободно време (заместват труда с почивка) – предлагането на труд в стопанството намалява. Съответно, когато при постоянна средна норма пределната данъчна норма спада, предлагането на труд нараства (свободното време поскъпва и работниците намаляват своето потребление на свободно време, т.е. работят повече – заместват свободното време с труд).

В рамките на изследвания период *средните и пределните данъчни норми се движат, общо взето, в една и съща посока* (вж. фиг. 5. и 3). Поради това по принцип не могат да бъдат направени генерални изводи за влиянието на съответните промени върху предлагането на труд (и деловата активност) в българското стопанство. Съществуват и някои не особено значими *изключения*, които групираме по следния начин:

- *Бедни*: За периода 1996 – 1998 г. средната данъчна норма *намалява* от 10.28 на 7.66%, а пределната *нараства* с 2 процентни пункта - от 24 на 26%. Следователно при равни други условия промените в данъчното облагане на трудовия доход през този кризисен за българската икономика период *дестимулират трудовата активност на хората с ниски доходи*.

- *Долен слой на средната класа*: За периода 1992 – 1994 г. пределната данъчна норма е *постоянна величина* (24%), а средната *леко намалява*. Същото се повтаря и през 1998 – 2000 г. – пределната данъчна норма е *постоянна величина* (сега 26%), а средната данъчна норма *намалява* с 1 процентен пункт. Накрая, за периода 2002 – 2004 г. средната данъчна норма *намалява*, а пре-

¹⁵ Corneo, 2005, p. 159 – 186.

¹⁶ Пак там.

делната данъчна норма нараства с 2 процентни пункта. Всички тези изменения (по правило) генерират нарастване на потреблението на свободно време и *спад в предлагането на труд* в стопанството.

- *Горен слой на средната класа*: За периода 1992 – 1994 г. пределната данъчна норма е *постоянна величина* (28%), а средната данъчна норма *леко намалява*. Същото се повтаря и през 1996 – 2000 г. – пределната данъчна норма е *постоянна величина* (32%), а средната данъчна норма *спада*. Това отново води до *намаляване на предлагането на труд*.

- *Хора с високи доходи*: За периода 1998 – 2000 г. пределната данъчна норма е *постоянна величина* (32%), а средната данъчна норма *леко намалява*. Оттук *предлагането на труд спада*. Обратно, за 2002 – 2004 г. при *постоянна* пределна данъчна норма в размер на 29% средната данъчна норма *леко нараства*, което е стимул за *увеличаване на предлагането на труд* в стопанството.

- *Богати*: За периода 1998 – 2000 г. пределната данъчна норма е *постоянна величина* (40%), а средната данъчна норма *нараства*. Така е и през 2002 – 2004 г. – при *постоянна* пределна данъчна норма (29%), средната данъчна норма *леко нараства*. При равни други условия тези промени водят до *ръст в предлагането на труд* от богатите.

Така отклоненията от общата тенденция към съвместно движение на средните и пределните данъчни норми *дестимулират* трудовата активност на хората с ниски доходи и средната класа и (с едно изключение) *стимулират* предлагането на труд от лицата с високи доходи и богатите (вж. фиг. 5 и 3).

Прогресивност

Ключова характеристика на данъчното облагане на трудовия доход е *прогресивността* (степената на прогресия). В специализираната литература се дискутират две основни групи методи за измерване на данъчната прогресивност:

- локални мерки (измерители, индекси) на прогресивността – концентрират се само върху съответната данъчна структура;
- глобални мерки (измерители, индекси) – отчитат конкретното разпределение на дохода в стопанството.

В средата на миналия век Ричард Мъсгрейв и Тън Тин дефинират *четири класически мерки за локална (“точкова”) прогресивност* на личния подоходен данък:¹⁷ прогресивност на средната данъчна норма; на пределната данъчна норма; на данъчното задължение; на следданъчния доход.

Доколкото (по дефиниция) данъчната структура е прогресивна, когато с нарастването на данъчната база (дохода) средната данъчна норма нараства,

¹⁷ Musgrave, 1948, p. 498-514.

прогресивността на данъчното облагане може да се измери с нормата на промяна на средната данъчна норма (т. нар. *прогресивност на средната данъчна норма*):

$$\alpha = \frac{\frac{T_1}{Y_1} - \frac{T_0}{Y_0}}{Y_1 - Y_0}, \text{ където}$$

α е прогресивността на средната данъчна норма;

T_1 – данъчното задължение за доход Y_1 ;

T_0 – данъчното задължение за доход Y_0 ($Y_1 > Y_0$).

По същество α измерва наклона на кривата (функцията) на средната данъчна норма (вж. фиг. 4).¹⁸ Следователно:

- при $\alpha > 0$ данъчното облагане е *прогресивно*;
- при $\alpha = 0$ данъчното облагане е *пропорционално*;
- при $\alpha < 0$ данъчното облагане е *регресивно*.

Коефициентът на *прогресивност на пределната данъчна норма* измерва нормата на промяна в пределната данъчна норма:

$$\mu = \frac{\frac{T_2 - T_1}{Y_2 - Y_1} - \frac{T_1 - T_0}{Y_1 - Y_0}}{Y_2 - Y_1}, \text{ където:}$$

μ е прогресивността на пределната данъчна норма;

T_2 – данъчното задължение за доход Y_2 ;

T_1 – данъчното задължение за доход Y_1 ;

T_0 – данъчното задължение за доход Y_0 (Y_2 е много малко по-висок от Y_1 , а Y_1 – много малко по-висок от Y_0).

Ако допуснем, че функцията на пределната данъчна норма е “гладка” крива линия (вж. фиг. 1), то μ измерва нейния наклон.¹⁹ Оттук:

- при $\mu > 0$ данъчното облагане е *прогресивно*;
- при $\mu = 0$ данъчното облагане е *пропорционално*;

¹⁸ При (безкрайно) малки изменения в облагаемия доход (Y) и данъчно задължение (T), представено като непрекъсната функция от Y , коефициентът за прогресивност на средната

данъчна норма приема следния вид: $\alpha = \frac{d}{dY} \left\{ \frac{f(Y)}{Y} \right\}$

¹⁹ Тогава при (безкрайно) малки изменения в облагаемия доход (Y) и данъчно задължение (T), представено като непрекъсната функция от Y , коефициентът за прогресивност на пределната

данъчна норма изглежда така: $\mu = \frac{d^2}{dY^2} \{f(Y)\}$

- при $\mu < 0$ данъчното облагане е *регресивно*.

Прогресивността на данъчното задължение измерва еластичността (степената на чувствителност) на данъчното задължение по отношение на данъчната база (дохода). Следователно коефициентът на прогресивност на данъчното задължение е съотношение между процентното изменение в данъчното задължение и съответното процентно изменение в дохода:

$$\tau = \frac{T_1 - T_0}{T_0} * \frac{Y_0}{Y_1 - Y_0}, \text{ където:}$$

τ е прогресивността на данъчното задължение;

T_1 – данъчното задължение за доход Y_1 ;

T_0 – данъчното задължение за доход Y_0 ($Y_1 > Y_0$).²⁰

На този фон:

- при $\tau > 1$ данъчното облагане е *прогресивно*;
- при $\tau = 1$ данъчното облагане е *пропорционално*;
- при $\tau < 1$ данъчното облагане е *регресивно*.

Накрая *прогресивността на следданъчния доход* е мярка за неговата еластичност по отношение на дохода. С други думи, коефициентът на прогресивност на следданъчния доход е съотношение между процентното изменение в следданъчния доход и съответното процентно изменение в предданъчния:

$$\rho = \frac{(Y_1 - T_1) - (Y_0 - T_0)}{(Y_0 - T_0)} * \frac{Y_0}{Y_1 - Y_0}, \text{ където:}$$

ρ е прогресивността на следданъчния доход;

T_1 – данъчното задължение за доход Y_1 ;

T_0 – данъчното задължение за доход Y_0 ($Y_1 > Y_0$).²¹

Очевидно в този случай:

- при $\rho < 1$ данъчното облагане е *прогресивно*;
- при $\rho = 1$ данъчното облагане е *пропорционално*;
- при $\rho > 1$ данъчното облагане е *регресивно*.

Индексите на *глобална прогресивност* на личния подоходен данък се конструират върху основата на съответното (фактическо) разпределение на

²⁰ При (безкрайно) малки изменения в облагаемия доход (Y), прогресивността на данъчното задължение може да бъде представена по следния начин: $\tau = \frac{df(Y)}{dY} * \frac{Y}{f(Y)}$

²¹ При (безкрайно) малки изменения в облагаемия доход (Y), коефициентът за прогресивност на следданъчния доход има следния вид: $\rho = \frac{d\{Y - f(Y)\}}{dY} * \frac{Y}{Y - f(Y)}$

дохода в стопанството и измерват “степената, в която определена данъчна структура води до *изместване на разпределението на дохода към равенство*”.²² През 70-те години на миналия век Рейнълдс и Смоленски предлагат може би най-простия индекс на глобална данъчна прогресивност – разлика между коефициента на Джини²³ преди данъчното облагане и след него.²⁴

$$RS = G(Y_T) - G(Y), \text{ където:}$$

RS е индексът на Рейнълдс и Смоленски на глобална прогресивност на личния подоходен данък;

$G(Y_T)$ – коефициентът на Джини, измерващ степента на неравенство в разпределението на следданъчния доход;

$G(Y)$ – коефициентът на Джини, измерващ степента на неравенство в разпределението на предданъчния доход.

Ако $RS < 0$ данъчното облагане е *прогресивно*, когато $RS = 0$ то е *пропорционално*, а при $RS > 0$ – *регресивно*.

За изследване на прогресивността на данъчното облагане на трудовия доход в българското стопанство използваме *коефициента на прогресивност на следданъчния доход*, който може да бъде дефиниран и по следния начин.²⁵

$$\rho = \frac{1 - MTR}{1 - ATR}, \text{ където:}$$

ρ е прогресивността на следданъчния доход;

MTR – пределната данъчна норма;

ATR – средната данъчна норма.

Доколкото коефициентът на прогресивност на следданъчния доход измерва неговата еластичност (степен на чувствителност) към измененията в предданъчния доход, $\rho(Y^*) = 0.85$ например означава, че 1% нарастване на предданъчния доход на данъкоплатец с облагаем доход Y^* лв. увеличава неговия нетен (следданъчен) доход с 0.85%. На ниво Y^* лв. данъкът е прогресивен само ако $\rho(Y^*) < 1$.²⁶ Съответно, колкото по-малък е коефициентът на прогресивност на следданъчния доход, толкова по-висока е степента на данъчна прогресивност и обратно – колкото по-голям е коефициентът на про-

²² Musgrave, Thin, 1948, p. 498-514.

²³ Индекс за неравенство в разпределението на дохода, предложен от италианският статистик, демограф и социолог Корадо Джини (1884 – 1965 г.) през 1912 г.

²⁴ Reynolds, Smolensky, 1977, p. 419 – 438.

²⁵
$$\rho = \frac{d\{Y - f(Y)\}}{dY} \cdot \frac{Y}{Y - f(Y)} = \{1 - f'(Y)\} \cdot \frac{Y}{Y - f(Y)} = \frac{1 - f'(Y)}{1 - \frac{f(Y)}{Y}} = \frac{1 - MTR}{1 - ATR}$$
 (Вж. Musgrave,

Thin, 1948, p. 498-514).

²⁶ Когато $\rho(Y^*) = 1$ данъкът е пропорционален, а при $\rho(Y^*) > 1$ – регресивен.

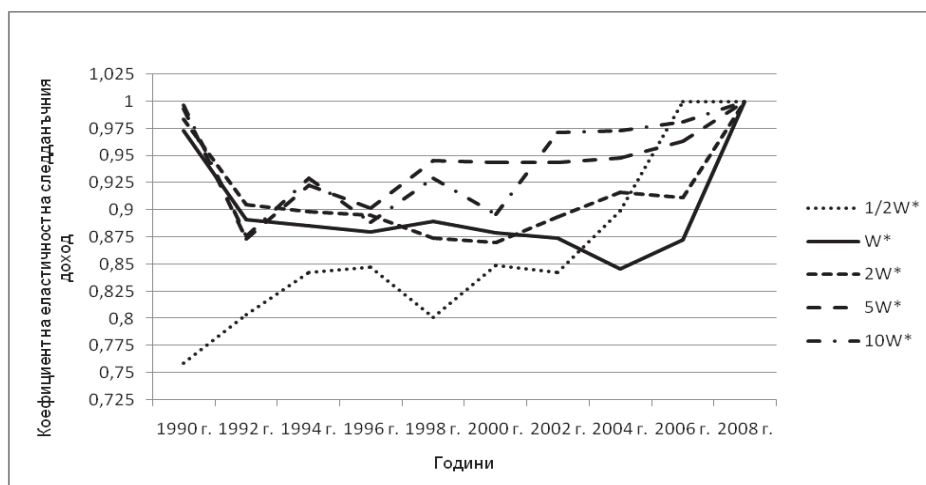
гресивност на следданъчния доход, толкова по-ниска е степента на прогресивност на данъчното облагане.

На фиг. 6 е представена динамиката на коефициента на еластичност на следданъчния доход на петте избрани равнища на (предданъчен) доход от труд в България ($1/2W^*$, W^* , $2W^*$, $5W^*$ и $10W^*$) за периода 1990 – 2008 г.

До 1.01.2008 г. всички коефициенти на еластичност на следданъчния доход са *по-малки от 1*, т.е. данъчното облагане на трудовия доход у нас е *прогресивно* - през 2006 г. коефициентът на еластичност на следданъчния доход на бедните е равен 1, защото техният предданъчен доход попада в рамките на необлагаемия минимум и $ATR = MTR = 0\%$ ²⁷ (вж. фиг. 3. и 5).

Фигура 6

Еластичност на следданъчния доход от труд в България (1990-2008 г.)

В началото на изследвания период (1990 г.) е налице своеобразна *поляризация* в коефициентите на прогресивност на следданъчния доход. На единия полюс са бедните с *най-високата* степен на данъчна прогресивност – $\rho(1/2W^*) = 0.7591$,²⁸ а на другия – всички останали с *много ниска* прогресивност на данъчното облагане (клоняща към 1, т.е. *почти пропорция*, както отбелязахме при анализа на средните данъчни норми) – вж. фиг. 6.

²⁷ $\rho = \frac{1 - 0\%}{1 - 0\%} = 1.$

²⁸ Това е най-високата степен на прогресивност за всички нива на трудов доход в рамките на изследвания период.

Следва *намаляване* на прогресивността на данъка върху бедните и осезаемо *нарастване* при другите равнища на доход (през 1992 г. коефициентът на прогресивност на следданъчния доход на средната класа пада до около 0.90, а на хората с високи доходи и на богатите – до 0.87).

През 1992 – 1996 г. данъчната прогресивност при бедните продължава да *намалява*, при средната класа остава *непроменена*, а при хората с високи доходи и богатите отбелязва *спад* за 1994 г. и нов *скок* през 1996 г. По-нататък прогресивността на данъка върху бедните *нараства* (1998 г.), при средната класа *не се променя*, а за хората с високи доходи и богатите *намалява* (вж. фиг. 6).

За периода 1998 – 2002 г. трендът при бедните се обръща (прогресивността *намалява*), при средната класа и хората с високи доходи данъчната прогресивност остава *непроменена*, а за богатите се колебае в широки граници – *ръст* през 2000 г. и *сериозен спад* за 2002 г.

След 2002 г. прогресивността на всички равнища на трудов доход започва да *пада* с ускорени темпове. Временно изключение от тази обща тенденция прави коефициентът на еластичност на следданъчния доход на долния слой на средната класа – през 2004 г. данъчната прогресивност *нараства*, но впоследствие също поема *твърдо надолу* (вж. фиг. 6).

През 2008 г. (както може да се очаква) всички криви, представящи динамиката на коефициента на прогресивност на следданъчния доход, се концентрират на *едно и също ниво* – $\rho = 1$. Единичната еластичност на следданъчния доход е белег за *пропорционално* данъчно облагане.

В рамките на целия период на изследване хората с високи доходи и богатите се радват на *най-ниска прогресивност* на данъчното облагане (с изключение на 1992 г., когато с най-ниска прогресивност се отличава данъкът върху представителите на средната класа). Обратно, бедните (1990 – 2002 г.) и представителите на средната класа (2002 – 2006 г.) са изправени пред *най-високата прогресивност* на данъка върху трудовия доход в българското стопанство за периода 1990 – 2008 г. (вж. фиг. 6).

*

Данъкът върху трудовите доходи е основен фискален и преразпределителен инструмент в българското стопанство след промените от 1989 г. В рамките на изследвания период броят на данъчните етажи и равнището на пределните данъчни норми първоначално нараства (1990 – 1996 г.), а след това *намалява* (1996 – 2008 г.). От четири през 1990 г. данъчните етажи нарастват до цели десет за 1994 г. После падат отново на четири (2006 – 2007 г., в рамките на прогресивната данъчна структура) и на един (с въвеждането на пропорционално данъчно облагане от 1.01.2008 г.). Необлагаемият минимум се колебае около нивото на минималната работна заплата за страната (1990 – 2006 г.) и пада на 0 лв. през 2008 г. Началото на последния данъчен етаж (върху който след 1990 г. “тежи” най-високата пределна да-

нъчна норма) се колебае в много широки граници. През 1992 г. съотношението “долна граница на последния данъчен етаж/средна работна заплата” е близо 10, за 1994 г. – над 60, а през 2006 г. – под 2. От 1.01.2008 г. долната граница на най-високия (и единствен) данъчен етаж е 0 лв. Максималната (нормативно регламентирана) пределна данъчна норма първоначално нараства от 30% (върху дохода във втори данъчен етаж) през 1990 г. до 52% (върху дохода в последния данъчен етаж) за 1993 г., а след това намалява на 24% (за 2005 – 2007 г.) и 10% (единствена) през 2008 г.

На този фон еволюцията на пределната данъчна норма за пет избрани равнища на трудов доход в българското стопанство, дефинирани като пропорция към средната работна заплата в страната, стартира с една почти плоска норма от порядъка на 13.5 – 14% (ако не броим бедните) за 1990 – 1991 г., минава през “ветрило” от диференцирани пределни данъчни норми (1991 – 2007 г.) и завършва с категорично плоската пределна данъчна норма в размер на 10% (от 2008 г.).

От 1990 до 2007 г. с нарастването на облагаемия трудов доход средната данъчна норма нараства, т.е. данъчното облагане е *прогресивно*. През 2008 г. средната данъчна норма е постоянна величина – квотата на данъка в данъчната база е една и съща за всичките пет равнища на доход (10%). Следователно личният подоходен данък е *пропорционален*. В динамика средната данъчна норма “тръгва” от 7 – 8% за бедните и 13 – 14% за богатите в началото на периода, през 1996 г. стига до над 10% за бедните и почти 40% при богатите, за да падне на 10% за всички равнища на доход в стопанството през 2008 г.

В рамките на изследвания период средните и пределните данъчни норми се движат в една и съща посока. Поради това не могат да бъдат направени генерални изводи за влиянието на съответните промени върху предлагането на труд и деловата активност в българското стопанство. Инцидентните отклонения от общата тенденция към съвместно движение на средните и пределните данъчни норми дестимулират трудовата активност на хората с ниски доходи и средната класа и стимулират предлагането на труд от хората с високи доходи и богатите.

През 1990 г. прогресивността на данъка върху трудовия доход на бедните е висока, а на всички останали – относително ниска. За периода 1992 – 2002 г. данъчната прогресивност при бедните и богатите отбелязва сериозни колебания (нагоре и надолу), а за представителите на средната класа се запазва на приблизително едно и също равнище. След 2002 г. прогресивността на данъка на всички равнища на трудов доход започва да пада и през 2008 г. “изчезва” – данъкът върху трудовия доход в българското стопанство става пропорционален.

В крайна сметка през 2008 г. бедните у нас са по-зле, отколкото в началото на периода (фискалното бреме върху най-ниските доходи от труд е по-високо), а всички останали – по-добре (бремето на данъка при тях е по-

Данъчно облагане на трудовия доход в България (1990 – 2008 г.)

ниско). Преразпределителните възможности на личния подоходен данък са напълно неутрализирани чрез въвеждането на пропорционално данъчно облагане.

Използвана литература:

Закон за бюджета на Държавното обществено осигуряване. Обн. ДВ, бр. 100 от 20.12.2011 г.

Закон за данък върху общия доход. Обн. ДВ, бр. 132 от 1950 г.

Закон за данъците върху доходите на физическите лица. Обн. ДВ, бр. 95 от 24 ноември 2006 г.

Закон за облагане доходите на физическите лица. Обн. ДВ, бр. 118 от 10 декември 1997 г.

Основни макроикономически показатели 2008. НСИ, 2009.

Статистически годишник 1993. НСИ, 1994.

Статистически годишник 1996. НСИ, 1997.

Статистически годишник 1999. НСИ, 2000.

Статистически годишник 2002. НСИ, 2003.

Статистически годишник 2005. НСИ, 2006.

Статистически годишник 2010. НСИ, 2011.

Fagan, E. D. Recent and Contemporary Theories of Progressive Taxation. - Journal of Political Economy, 1938, Vol. 46.

Corneo, G. The Rise and Likely Fall of the German Income Tax, 1958 – 2005. - CESifo Economic Studies, 2005, Vol. 51, 1.

Musgrave, R. A. and T. Thin. Income Tax Progression, 1929-48. - Journal of Political Economy, 1948, Vol. 56, 6, p. 498-514.

Reynolds, M. and E. Smolensky. Post-Fisc Distributions in 1950, 1961 and 1970. Public Finance Quarterly 5, 1977, p. 419 – 438.

15.III.2012 г.